

REIS-INDRUKKEN UIT PALAEOLITHISCH FRANKRIJK

DOOR

K. HERMAN BOUMAN.

In de meening, dat onze Nederlandsche praehistorici en anthropologen wellicht eenig belang zullen stellen in een verslag van een zomerreis langs de belangrijkste stations van het palaeolithicum in Frankrijk, stel ik mij voor in het volgende mijn indrukken weer te geven van een reis, die ik in het begin van Augustus 1928, gedeeltelijk in gezelschap van een aantal leden van het Ned. Nationaal Bureau voor Anthropologie, gedeeltelijk op eigen gelegenheid door de Pyreneeën en het dal van Dordogne en Vézère heb gemaakt.

Aanleiding tot die reis was een uitnoodiging van den bekenden professor in de praehistorie te Toulouse, Comte Bégouen, aan het Ned. Bureau om onder zijn leiding de beroemde grotten der Pyreneeën te bezoeken. Op mijn terugreis heb ik van de gelegenheid gebruik gemaakt dat andere centrum van praehistorische cultuur te bezoeken, waarvan de Vézère het middelpunt is, om zodoende in korten tijd onder uitnemende leiding en voorlichting een pelgrimstocht te maken naar het land, waar de eerste vertegenwoordigers van ons menschenras in Europa hun woonsteden hebben gehad.

Uitgangspunt voor het eerste gedeelte was Toulouse. Wij troffen de Midi „en pleine chaleur”; een verzengende hitte had reeds weken lang over het zuiden geheerscht en nog altijd duurde de ongewone warmte onverminderd voort. Het land lag te verdorsten, het gras was verschroeid en de oogst dreigde grootendeels verloren te gaan. Men kon feitelijk geheel Zuid-Frankrijk met een enkelen lucifer aansteken; boschbranden waren aan de orde van den dag en vele bergheellingen vertoonden de duidelijke sporen van het vuur. Wie de heete stad verlaten konden, hadden hun toevlucht gezocht in de hooge dalen der bergen en de luxueuze badplaatsen der Pyreneeën. Het vooruitzicht zoo meteen de koele grotten te zullen bezoeken deed ons de warmte wat minder ondragelijk schijnen en wij verheugden ons reeds bij voorbaat op de schaduw en duisternis van het onderaardsche gebergte.

Onze beminlijke gastheer en leider, graaf Bégouen, ontving ons den 6den Augustus in zijn Museum voor Natuurlijke Historie. Een 25-tal Hollanders, leden van het Ned. Bureau en hun dames, waren daar bijeen. Een klein aantal vreemdelingen uit Canada en Engeland hadden zich bij ons aangesloten omdat zij deze buitengewoon gunstige gelegenheid om de anders zoo moeilijk te bezoeken grotten onder de beste leiding te bezoeken niet wilden laten voorbijgaan.

Een rondgang door het museum bracht ons allereerst in kennis met de verschillende cultuur-perioden van het palaeolithicum en hun voortbrengselen, die wij spoedig met eigen oogen ter plaatse zouden zien. Deze inleiding was stellig voor velen onzer zeer wenschelijk, omdat voor ons, Hollanders, (uiteraard meer bekend met het neolithicum dan met het, in ons land geheel afwezige, palaeolithicum) die perioden uit het oude steentijdperk minder dagelijksche kost zijn dan voor onze Fransche vakgenooten. Wij zagen, goed uitgestald en geëtiketteerd, de verschillende fasen van die oudste geschiedenis der menschheid. De uiterst ruw gehakte silex van het Chelléen en Acheuléen; de typische vuistbijl van het Moustérien; de vuursteen-industrie en de bewerkte beenstukken der Aurignac-periode; de onovertroffen gereedschappen en wapens uit het Solutréen (vooral de „feuilles de laurier”) en ten slotte de sculptures en gravures, de harpoenen en commandostaven en alles wat dat kunstvaardig volk der Magdalénien heeft nagelaten. Daarnaast dan de daarbij behoorende skeletten der verschillende rassen en der in die onderscheiden perioden voorkomende fauna.

Wie dit alles in kort bestek goed wil bestudeeren, doet natuurlijk het best om het museum te St. Germain te bezoeken. Nergens welhaast ter wereld zijn met meer toewijding de kostbare overblijfselen uit dat verre verleden bijeengebracht dan juist daar. Nergens is een beter studieveld voor den praehistoricus dan in die met recht beroemde verzameling. Maar het museum te Toulouse bevat toch ook menig belangrijk stuk en geeft in elk geval een zeer goed overzicht over de verschillende perioden van den ouden steentijd.

Het is eigenaardig op te merken, dat er een zekere naijver bestaat tusschen de Fransche praehistorici ten opzichte van de beide hoofdgebieden waarop de „stations” gevonden worden: de Pyreneeën en het Dordogne-Vézère dal. Dit was mij reeds bij een vorig bezoek opgevallen, nu trof het mij weer, al was de tegenstelling wat verzacht door de aanwezigheid van den Canadeeschen geleerde, die zijn werk te Les Eyzies gevestigd had, maar nu ook aan dezen Pyreneeschen zwerftocht deelnam. Geboortig uit Ariège, heeft Bégouen natuurlijk zijn liefde verpand aan de Pyreneeën; hij schat voor de kennis der vroegste beschaving de grotten van zijn bergland hooger dan deabri's van het Vézère-dal. Het is moeilijk voor een vreemdeling hierin een standpunt te kiezen. Wie beide gezien heeft, zal een belang-

rijk verschil wel moeten opvallen, waarop ik later nog terugkom. Dat verschil ligt hoofdzakelijk in den aard van het terrein en de mogelijkheid tot systematische studie.

Hoe het zij, wij werden in Toulouse al dadelijk besmet met een groot enthousiasme voor de raadselachtige grotten die ons in de bergen wachtten; verlangend zagen wij ook uit naar de sportieve verrichtingen, die daarbij van ons zouden worden gevergd. Dat deze laatste stellig niet geheel onbeteekenend zouden zijn, bleek al dadelijk uit de voorschriften omtrent kleeding en uitrusting, die wij hadden ontvangen. Wij zouden hebben te verschijnen „en costume de grotte” wat feitelijk bleek te bestaan in een „overall” of „combinaison” die bij het kruipen door nauwe gangen en over lemlagen en langs stalactieten nu eenmaal onontbeerlijk bleek en die alle leden van ons gezelschap, dames en heeren, een volmaakt gelijk uiterlijk zou geven.

Maar voor wij ons aan de genoegens der onderaardsche bergsport zouden kunnen overgeven, wachtte ons nog een officieele ontvangst door de geleerde genootschappen van Toulouse in het fraaie Renaissancegebouw, waar de Academie des Jeux-Floraux haar zetel heeft. De welkomstrede van den President van die geleerde genootschappen werd welsprekend beantwoord door onzen Voorzitter Prof. Kleiweg de Zwaan en na nog eenigen tijd van ongedwongen samenzijn namen wij afscheid om ons voor te bereiden op de dingen die den volgenden dag komen zouden.

En die dag bracht ons naar ons eerste „station”: Niaux. Van uit Tarascon-en-Ariège is de grot gemakkelijk bereikbaar en levert ook voor niet sportieve reizigers nauwelijks eenig bezwaar op.

Ruim honderd meter boven een klein zijdal van de Ariège ligt de betrekkelijk lage ingang. Eenmaal binnen getreden wordt de galerij spoedig wijder en men wandelt gemakkelijk tot de eerste engte, die ook al weinig bezwaren geeft. Daarna komen dan de gangen en couloirs waar hier en daar roode strepen, pijlen en stippen worden gevonden, die reeds den voorhistorischen mensch aanwijzingen gaven over de te volgen route: men leest er uit — als men ze tenminste duiden kan — waar een couloir naar boven een uitweg geeft, waar een galerij door instorting is afgesloten en waarheen men gaan moet om het achterste heiligdom te bereiken. Hier en daar trekken enkele wandschilderingen reeds onze aandacht, maar alleen in de allerachterste zalen en hallen — zooals dat altijd is in zulke grotten — vindt men de wanden overdekt met de typisch realistische kunst van het late palaeolithicum, paarden, bizons, en alles wat de jachtbuit uitmaakte van onze verre voorouders. De grot van Niaux (Fig. 1), zooals vele grotten der Pyreneeën, is een „kerkgrot”, gewijd aan de magische riten, die aan de jacht vooraf moesten gaan. Vrijwel alle afbeeldingen vertoonen de teekeningen van pijlen en verwondingen, die tijdens dien dienst werden aangebracht om den jager de zekerheid van zijn

buit te verschaffen. *) Het voorste deel is echter ook „woongrot” geweest en in tal van neolithische en zelfs historische tijden heeft de bevolking er gehuisd.

Na de koele, met waterdamp verzadigde atmosfeer in de grot, wachtte ons buiten gekomen weer de volkomen droge en verzenkende hitte van het dal. De autobus voerde ons dan verder naar Foix, waar werd overnacht. Des anderen daags kwam het geheele gezelschap „en costume de grotte” aan het ontbijt; nu werd het

Figuur 1. GROT VAN NIAUX. Groote afbeeldingen op den wand der laatste zaal. (Eigen opname).

ernst! De grot van Portel zou bezocht worden en het lag in de bedoeling van onzen leider om daar een soort van examen af te nemen in het kruipen door nauwe openingen, langs glibberige hellingen en dreigende puntige stalactieten. Het uiterlijk der leden van ons klein gezelschap was door menig geslaagde travestie niet onbelangrijk veranderd, zoodat hier en daar een hernieuwde kennismaking noodig scheen te zijn. Overall's, touwschoenen en van binnen met krantenpapier beveiligde mutsen (de baskische muts bleek hier voordeelen te hebben!) werden onze wapenrusting; acetileenlampen werden aan

*) Zie het artikel: „Palaeolithische Kunst” in *Mensch en Maatschappij*, jaargang 1926, blz. 129 v.v.

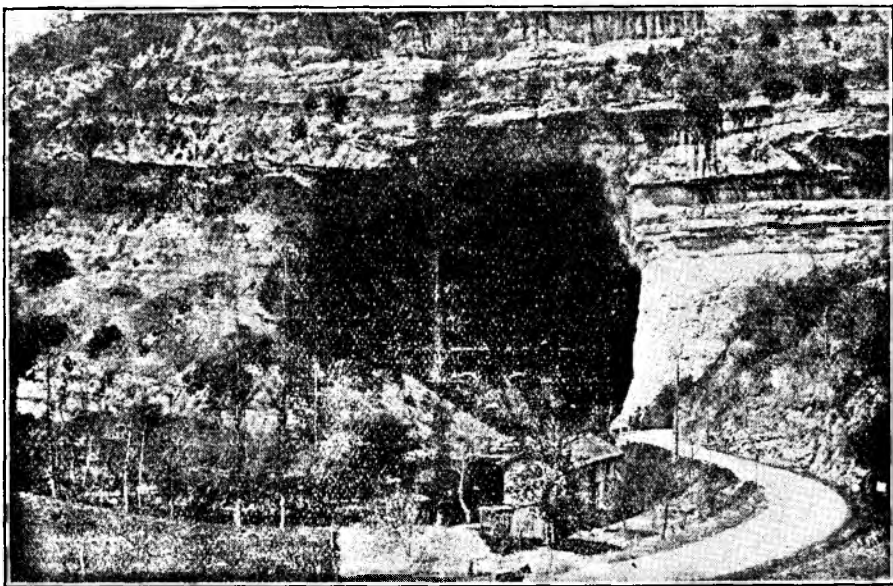
enkelen uitgedeeld en elektrische zaklantaarns zouden verder goede diensten bewijzen. Zoo bereikten wij een eind van den rijweg en niet ver van een boerenhoeve den nauwen in kreupelbosch verscholen grotgang. Al dadelijk een vrij steile daling en verder een enge passage wijdde ons in in de ceremonieën, die juist deze grot eigen zijn. Hoewel ons deze grot was voorgesteld als niet gemakkelijk, viel het sportieve deel toch zeer mee; laat mij er dadelijk bijvoegen, dat wij allen voor het examen slaagden en dus waardig gekeurd waren om de waarlijk zeer moeilijke grotten, die nog volgen zouden te bezoeken. De prachtige afbeeldingen kwamen al een eind van den ingang te zien. Forsche bizons, krachtige paarden, rendieren enz. enz. waren de onderwerpen waaraan de kunstenaars van die overoude tijden zich gegeven hadden. Opmerkelijk was hier echter de andere strekking der voorstellingen. Pijlen, speren, dreigend gericht of reeds in het lijf van den jachtbuit gestoken, ontbraken hier zoo goed als geheel. Integendeel, scheen hier de symboliek een geheel andere en vrijwel uitsluitend gericht op de vruchtbaarheid. Prachtige paarden en bronsbizonnen, veelal paarsgewijze en van beiderlei geslacht stonden op de wanden afgebeeld. Een ander „heilige” werd hier blijkbaar vereerd dan in Niaux. Maar ook hier kwamen eigenlijk de fraaiste en meest ongeschonden afbeeldingen in de laatste hallen. Op den buik liggende en met het hoofd in onmogelijk nauwe holletjes gedoken konden vele alleen worden waargenomen. Onze leider toonde aan ons allen, maar telkens wegens de engte van de gang aan slechts twee personen tegelijkertijd, de buitengewoon fraaie en natuurgeloue dieren uit dien voortijd en rustte niet voordat wij allen genoten hadden van die ongelooflijk rake werkelijkheid der uitbeelding. Langs denzelfden weg verlieten na een verblijf van meer dan twee uur in verzengende buitenwereld na een verblijf van meer dan twee uur in den berg.

Voort ging het nu verder naar Mas d’Azil. Welke verwachtingen komen bij den praehistoricus op bij het hooren van dien wereldberoemden naam! Het laatste tijdvak van het oude steentijdperk speelt zich hier af. Deze grot immers gaf den naam aan het Azilien, waarmee het palaeolithicum afsluit.

Geheel anders dan de beide vorige grotten, die toch al zooveel onderling verschilden, is de reusachtige grot van Mas d’Azil een indrukwekkende bergpoort. (Fig. 2). De groote auto-rijweg loopt er geheel doorheen. Men waant zich in een imposante cathedraal. Aan den ingang, en wel aan den linker oever, vond Piette de cultuur van deze laatste phase van het oude steentijdperk; zij komt geheel overeen met die van het Tourassien, dat niet meer dan een andere naam is voor dezelfde periode. Aan den rechter rivieroever, diep en hoog in de tegenwoordige grot, trof de bedoelde onderzoeker ook veel vroegere cultuurresten aan. Daar waren de bekende beelden van de Mag-

dalénien-cultuur aangebracht in een hoog gelegen galerij, vermoedelijk in een tijd toen de rivier, die door de grot stroomt, waterrijker was dan in de latere cultuurperioden en de grot zelf wellicht nauwelijks toegankelijk was. Hoe het zij, die afbeeldingen uit het Magdalénien en mogelijk nog uit den Aurignac-tijd zijn thans voorgoed verdwenen. Men heeft dien geheelen wand weggehakt en alles werd bewust vernield, niet zoozeer om den rijweg vrij te maken, maar om een tooneelvoorstelling te geven, waarbij de grot als décor moest dienen! En dit alles ondanks de protesten van de wetenschappelijke wereld.

De enorme grot van Mas d'Azil moet wel tot woonplaats gediend

Figuur 2. GROT VAN MAS d'AZIL. In den ingang, links, ziet men een gedeelte van de puinkegels waarin de culturresten van de laatste palaeolithische periode, het Aziléen werden gevonden.

hebben aan een omvangrijken stam. Het was een sterke vesting zoo-wel tegen de ruwheid van het klimaat als tegen vreemde veroveraars. Groote hoeveelheden keukenafval en puin zijn nog te vinden aan den linkeroever van de beek. Eenigen van ons konden de verleiding niet weerstaan om over de rolstenen naar de andere zijde te klimmen en hun geluk als graver te beproeven. Bewerkte silex werd wel gevonden, maar „mooie” stukken waren het niet en al spoedig moest onze tocht verder voortgezet worden, niet geheel zonder teleurstelling van een paar geestdriftige silex-zoekers.

Men is vrijwel algemeen van meening dat de grot van Mas d'Azil geheel leeg is gehaald en dat de werkelijk waardevolle stukken thans

in het „Louvre der Praehistorie”: het museum te St. Germain, zijn ondergebracht. Deze opvatting moet thans evenwel stellig herzien worden. Een van onze tochtgenooten, Dr. van der Sleen, die de reis met zijn familie in eigen auto en met eigen kampement meemaakte (en daardoor feitelijk de eenig goede wijze van reizen voor zulke tochten had uitgekozen) beschikte over tijd en gelegenheid om de bedoelde grot wat nader te onderzoeken. Hij werd beloond en vond o.a. een uiterst waardevol stukje rendierbeen, waarop een der schoonste gravures uit de Madeleine-periode was afgebeeld. Dit kleinood, een waar juweeltje, schonk hij aan het museum te St. Germain, een „beau geste” die buitengewoon door de Franschen op prijs werd gesteld en waarvan de roep reeds was doorgedrongen tot Les Eyzies, toen ik daar later aankwam.

Ons verblijf was voor dien nacht en de beide volgende dagen te St. Giron, vanwaar wij de beide laatste grotten, die het neusje van den zalm beloofden te worden, zouden bezoeken.

Deze beide grotten: „les Trois Frères” en de „Tuc d'Audoubert” liggen bij Montesquieu-Avantes op het landgoed van Comte Bégouen en zijn drie zonen. Deze „Trois Frères” hebben een vermaardheid in de wereld der praehistorici verkregen. Zij zijn het, die verschillende grotten geëxploreerd hebben en o.a. in de „Tuc d'Audoubert” het eerst de vermaarde bizon d'argile hebben gevonden; de andere bovengenoemde grot is naar hen genoemd.

Daags na aankomst te St. Giron bracht de auto ons naar het landgoed van onzen gastheer: le Château „des Espas”, waar behalve een hartelijk ontvangst ons ook nog een verrassing wachtte. Wij vonden hier n.l. den bekenden Abbé Breuil, die aangeboden had ons in een der beide grotten als gids te dienen. Hij is wellicht de allerbeste kenner der grotteekeningen, die Europa bezit. Goed teekenaar als hij is, heeft hij vrijwel alle bekende afbeeldingen der Fransche grotten eigenhandig gecopieerd en hij gaat nog steeds voort zijn verzameling copieën te vermeerderen en in groote prachtwerken uit te geven. Merkwaardig slag toch die Fransche Abbé's! Er zijn kenners onder van de praehistorie van hun land als weinig anderen; zelf ijverige gravers en verzamelaars, hebben zij zich een kostbaren schat van feiten weten te verwerven, waarop de wetenschap hypothesen kan bouwen en conclusies kan trekken.

Er was bepaald dat onze groep zich in twee deelen zou splitsen, waarvan de eene onder leiding van Bégouen, de andere onder leiding van Breuil telkens een der beide grotten zou bezoeken. Hoewel zeer waarschijnlijk deel uitmakende van één geheel (al is de galerij die beide verbindt ook nog niet gevonden) moeten de beide grotten, elk vanuit een verschillenden toegang, bezocht worden. Wij behoorden tot de groep die onder Breuil het eerst de „Trois Frères” zouden binnen gaan. Zij geldt als de moeilijkste der twee. Zeker is het, dat er

heel wat lenigheid en behendigheid toe behoort, om in dit onderaardsche gewelf af te dalen. Al spoedig wordt de gaanderij eng. Wij klimmen door een nauwe opening, waar de diksten van ons troepje een benauwd oogenblik moeten hebben gehad. Maar spoedig wordt het nog kritieker. De voorman zakt weg in den grond in een nauwe opening, die voor een volwassen mensch veel te klein lijkt, de beenen vooruit en de handen langs het lijf gestrekt. Een voor een volgen de overigen, niet zonder heimelijke vrees, in het volmaakt duistere onbekende. De gang waar wij nu in liggen, plat op den rug, soms op de buik en waarin men zich niet verroeren kan, is, zeide men ons, een kleine 50 meter lang! Onderweg kronkelt die soms naar links of naar rechts, helt naar beneden of wijkt naar boven. Op een paar plaatsen kan men wat op zijn verhaal komen en op handen en voeten kruipen. Gevaarlijk is elke ondoordachte beweging, doordat boven en beneden stalactieten en stalagmieten dreigend uitsteken. Dan gaat het met de beenen, dan weer met het hoofd vooruit, zoodra men zich keeren kan en — eindelijk komt een plaats waar men voorzichtig een poging kan wagen om op zijn hurken te gaan zitten, zonder gevaar in aanraking te komen met de harde werkelijkheid der puntige tanden van het kalkgesteente. Dan komen kleine zalen waar men loopen kan en verder nog een of twee keer een dergelijke enge passage, al is die niet zoo lang. Voort gaat het steeds verder, klimmende naar boven over een versteenden waterval van afgezet kalkgesteente; dan weer moet men zich laten afglijden langs een helling. Onderweg zijn wij al eenige afbeeldingen aan de wanden gepasseerd. In een kleine zaal, een „kapel” kan men het noemen, toont de Abbé ons op een uitstekend steenbrok en overdekt met kalkafzetting, de figuur van een panter; andere afbeeldingen van zulke tijgers staan elders op den wand. Verderop een bizon, een rendier of een paard. Maar ten slotte komen wij aan een grootere hal, die ook hier weer het einde van de grot vormt, waar de wanden overdekt zijn met dierfiguren van allerlei aard. Weer kruipen wij in de uiterste hoeken, soms met het gelaat naar boven, om plotseling vlak boven ons hoofd in de onmiddellijke nabijheid een groot aantal dierfiguren gewaar te worden. Waar het nodig is, wijst de Abbé, of een der zoons van onzen gastheer Bégouen, die als tweede gids was meegegaan, ons de afbeeldingen en maakt ons opmerkzaam op de détails. Twee bij twee worden wij uitgenoodigd in de laatste nissen te kruipen, waar de lampen van onze begeleiders de geheimen der grot uit de duisternis lokken.

Hier ten slotte, hoog boven in den wand, bevindt zich ook de hoogst merkwaardige afbeelding van den „Sorcier”, die volgens Breuil het beeld zou kunnen zijn van Dieu-Père der oertijden.*)

*) Zie afbeelding in *Mensch en Maatschappij „Palaeolithische Kunst”*, jaargang 1926, blz. 135.

Ook in deze grot zijn weer de symbolen der vruchtbaarheid hoofdzak. De realistische kunst van den voortijd komt in de vrijwel ongeschonden figuren hier tot bijzondere uitdrukking. Deze „kerkgrot” is buitengewoon belangwekkend om zijn ongereptheid en moeilijke toegankelijkheid.

Op dezelfde wijze wordt de terugtocht ondernomen. De enge gangen boezemen ons nu geen vrees meer in: wij weten nu, dat wij er ten slotte door kunnen komen, ook al kost het een paar van de meest corpulenten onder ons eenige moeite om niet hier of daar een oogenblik beknelde te raken.

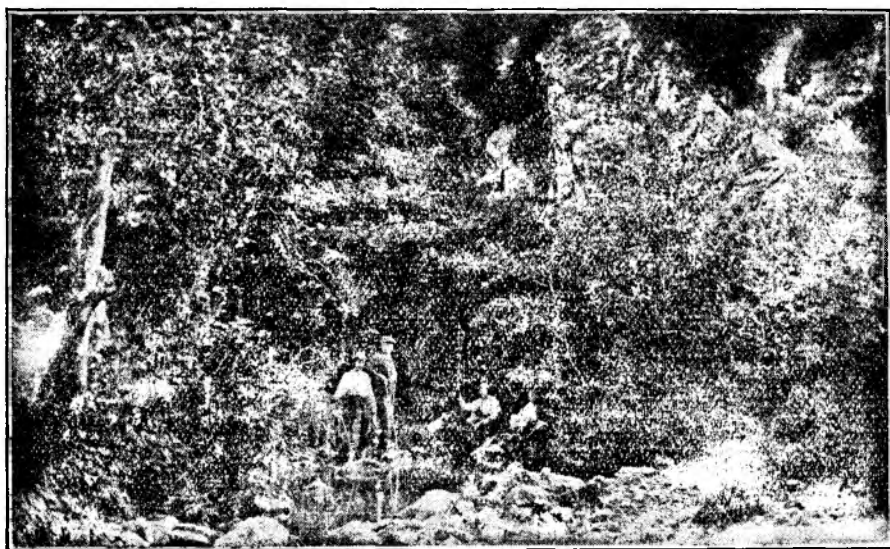

Fig. 3. INGANG VAN DE GROT: „TUC d'AUDOUBERT”.

Het riviertje dat uit de grot stroomt en de boot waarmee men invaart zijn zichtbaar. Comte Bégouen en zijn drie zonen ten tijde van de eerste ontdekking. (Opname van Max Bégouen).

Eindelijk schemert in de verte het groene en vale daglicht, vliegen de vleermuizen ons weer om de ooren zooals bij onze intrede en ten slotte staan wij, met leem geheel besmeurd en ons grot-toilet wat in wanorde, toch weer in de buitenwereld.

Daar rusten wij uit in het gras om te acclimatiseeren en vermaakt de Abbé ons met zijn fijnen spot.

Wanneer ook de andere groep weer is teruggekomen, de verschillende ervaringen zijn uitgewisseld en de dorst gelescht, trekken wij af om des anderen daags terug te komen en nu de andere grot te bezoeken. Voor ons is dus de beurt aan de „Tuc”. Bégouen-fils vaart ons, twee aan twee, over het kleine langgerekte meertje, dat den ingang verspert, naar binnen. (Fig. 3). Wanneer daar de troep ver-

zameld is, gaat het verder. Een zeer steile passage kan langs trappen genomen worden en wij wringen ons door een hek dat de eigenlijke binnenste gedeelten van deze grot afsluit. Nauwe doorgangen genoeg, maar nergens toch die uiterst beklemmende kruipgangen van de „Trois Frères”, alhoewel ook hier telkens weer de puntige kalkdorens van boven en beneden den weg dreigen te blokkeeren. Niemand raakt echter beknelnd tusschen het gesteente of hij wordt er met hulp gemakkelijk weer uit verlost. Na dringen en wringen volgt ten slotte het oogenblik dat de zoon Bégouen ons aankondigt, dat wij ons thans in de „trouwzaal” bevinden, een wonderschoone hal van witte en blinkende stalactieten. Verder gaat het en spoedig volgt een groote ruime zaal: de zaal van Cartailhac, genoemd naar den grootmeester der Fransche praehistorici, die eenmaal zijn „Mea Culpa” met zooveel overtuiging schreef. Voorzichtig voorwaarts gaan is hier geboden, niet wegens gevaar voor de bezoekers, maar ten einde de sporen van hen, die in palaeolithische tijden ons hier voorgingen, niet te bederven. Daar is het een skelet van een beer, ginds een voetafdruk van een mensch, elders een aantal krassen van een dier, dat zijn nagels op den wand scherpte.

Het bijzondere van juist déze grot is wel dat zij reeds in neolithische tijden door aardverschuivingen is afgesloten geweest en dat vermoedelijk niemand na den ouden steentijd er een voet in heeft gezet. Alle sporen zijn dus wel uit het palaeolithicum en dus van bijzonder belang. Wij komen eindelijk aan de laatste gaanderijen en zalen; rechts in een lage nis — oppassen is hier noodig — staan voetafdrukken. Alleen de hielen zijn in de weeke klei afgedrukt. Bégouen zelf heeft er uitvoerig verslag over uitgebracht op het laatste internationale congres: zij schijnen te behooren bij ritueele gebeurtenissen (misschien de overgangsriten der puberteit) die op eenigerlei wijze tot de magische ceremonieën der oeroude stammen behoorden.

Maar dan komt het eigenlijke doel van onzen tocht: de in leem geboetseerde bizons! De laatste nis van het gewelf dient als kapel voor dit votiefbeeld; stier en koe in de acte even voor de paring, (fig. 4). Hun beeld, thans aan geheel de wereld bekend, heeft daar sedert het palaeolithicum in de duisternis gestaan tot een der zoons van Bégouen het daar voor jaren ontdekte en zijn beide broers riep, hem daarheen te volgen. Zij keerden terug met de boodschap der ontdekking aan hun vader. Deze volgde en wrong zich met moeite en niet zonder kleerscheuren door de nauwe opening (die nu iets verbreed is!) om het wonder te zien.

Cartailhac kwam op het telegrafisch bericht van deze vondst aanstonds over en, hoewel op hoogen leeftijd, waagde hij den tocht naar binnen. Daar stond hij met tranen in zijn oogen en achtte zich gelukkig dit voor zijn dood nog te hebben kunnen zien.

Lang bleven wij gehurkt rondom de beelden liggen en een stem-

ming van bewondering en haast van eerbied beving ons voor dit uiterst merkwaardige stuk realistiek, gemaakt door de zoo primitieve jagers van den oertijd. Alle nog levende primitieven op aarde bezitten een hogere cultuur dan deze eerste voorouders der menschen, maar geen hunner beschikt meer over de gaven zulke kunst te scheppen.

Langzaam aanvaardden wij onzen terugtocht. Wij wierpen nog een blik achter ons toen het laatste schijnsel onzer lampen de groep flauw verlichtte — en weer hulde zich om dit monument van realis-

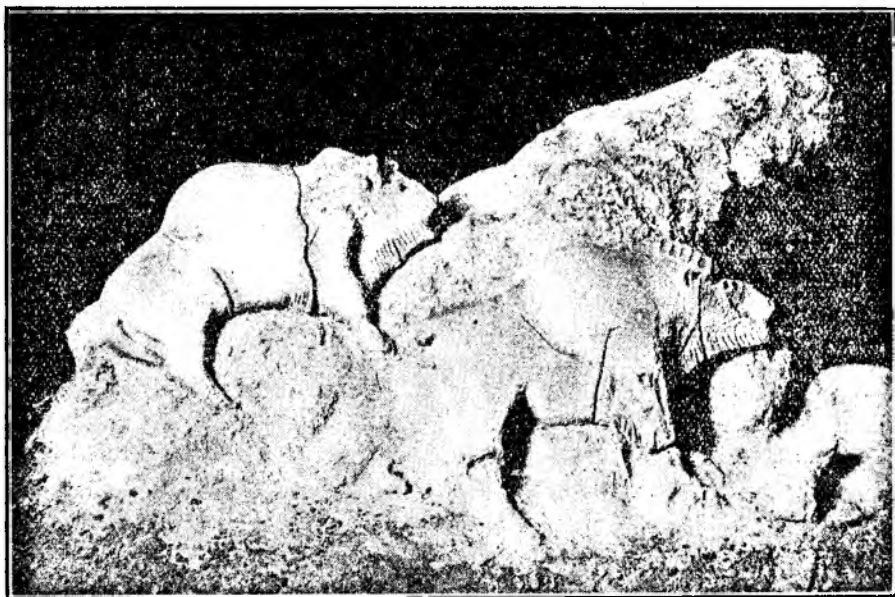

Fig. 4. „LES BIZONS d'ARGILE" in den Tuc d'Audoubert.

tische kunst de eeuwige duisternis, waarin het was geboren en waarin het zooveel tienduizenden van jaren verborgen was geweest.

Vier uur nadat wij de grot voor het eerst betreden hadden, aanschouwden wij weer het daglicht. De boot voer ons weer over naar de wereld van heden en het daglicht verbrak de betoovering, die ons in het binnenste der aarde had bevangen.

Feitelijk was onze praehistorische tocht hiermee afgelopen. De climax was bereikt en wij hadden een uitnemend overzicht verkregen van hetgeen de Pyrenee'sche grotten kunnen leeren en alles gezien onder de beste leiding die men zich denken kan.

De slotacte zou zich verder in de hedendaagsche wereld afspelen.

Ons wachtte allereerst nog een hartelijke ontvangst op het kas-teel „de Coumes”, waar een der zoons van graaf Bégouen zijn woon-plaats heeft en waar de gastheer en zijn echtgenoot ons ontvingen in de oude typische kleederdracht van hun land.

Dan ging de tocht vervolgens naar de mondaine badplaats Luchon, gelegen in een der hooge dalen der Pyreneeën. Wij genoten van het uitzicht dat het hoog boven Luchon gelegen Superbagnères geeft. De Maladetta-groep lag in al haar pracht voor ons. Hoog boven tegen de fel blauwe lucht hingen de gletschers, ongenaakbaar en star. Tot daar hadden zij zich teruggetrokken sedert die lang vervloegen eeuwen, waarvan wij zoo juist de cultuur, die eenige tienduizenden jaren geleden aan hun voeten was ontstaan, hadden leeren kennen. Op onzen tocht naar hier hadden wij hun nivelleerende uitwerking op het gebergte kunnen waarnemen, toen zij nog de dalen bedekten, waar wij nu waren doorgetrokken. Het was ditmaal niet onze bedoeling hun zelf een bezoek te brengen. Slechts enkele gedachten konden wij thans wijden aan de rol, die zij gespeeld hebben in de evolutie van ons menschenras, toen hun enorme ijskap zich zooveel verder uitstreckte.

De slot-apotheose volgde dien avond beneden in Luchon zelf. Een feestmaal ter eere van graaf Bégouen zag ons vereenigd; ditmaal niet „en costume de grotte”, hoewel die kleeding misschien toch wel de meest passende ware geweest. Onze Voorzitter Prof. Kleiweg de Zwaan kweet zich hier van zijn taak, hem opgedragen door het Ned. Bureau voor Anthropologie, om in een schoone rede het eere-lid-maatschap aan Bégouen uit te reiken. Het voortreffelijke standaard-werk over onze Hunnebedden van onzen, zoo bij uitstek deskundigen landgenoot Dr. van Giffen, werd den sympathieken organisator en leider van onze excursie daarbij overhandigd. Zoo reikten neolithicum en palaeolithicum hier elkaar de hand!

Het was nu voor ons allen tijd geworden het moderne leven weer op te zoeken. De sprong van het oude steentijdperk tot hier is groot. Dit werd ons wat gemakkelijker gemaakt door een bezoek aan St. Bernard de Comminges, waar resten zijn van Gallo-Romeinsche beschaving en dat in de eerste eeuw v. Chr. Lugdunum Canvenarum heette. De fouilles die wij uit de oudste periode dezer versterkte plaats zagen, schenen wat stijl en afwerking betreft op het werk van inheemsche bouwmeesters en kunstenaars naar Romeinsch voorbeeld uit den Keizertijd te wijzen. Achtereenvolgens is dan verder een Mero-vingische, Karolingische, Gothische en Renaissance stijl-periode te ontwaren. En zoo waren wij weer dicht genoeg aangeland bij den tegenwoordigen tijd, om ten slotte plannen te maken onze haardsteden in het vaderland weer op te zoeken.

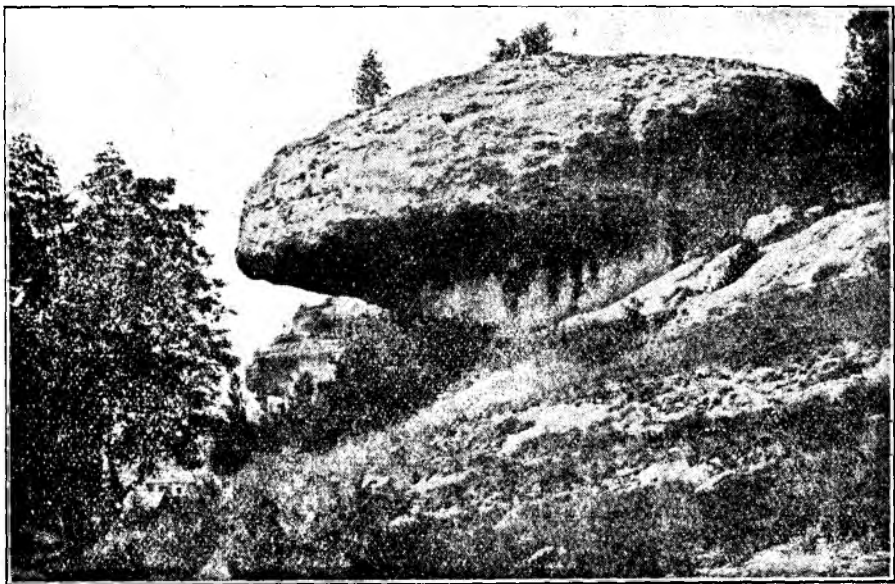
Een laatste handdruk aan graaf Bégouen en zijn medewerkers, een laatste groet aan het zuiden van Frankrijk, een tot ziens aan onze mede-excursisten — en de troep was ontbonden.

Het scheen mij toe, dat ik dit keer niet de gelegenheid mocht laten voorbijgaan om op mijn terugreis ook dat andere centrum van het palaeolithicum te bezoeken, waarvan het Vézère-dal het middelpunt is.

Les Eyzies, thans een vrij onbeteekenend dorpje in een door vreemdelingen nauwelijks bezochte streek, noemt zich graag: „Capitale du monde Préhistorique”. Die trotsche naam — waarop het plaatsje vermoedelijk wel een goed gedocumenteerd recht heeft — prikkelt gewoonlijk de praehistorici, die de hellingen der Pyreneeën als hun werkterrein hebben uitverkoren, niet weinig. Ik hoorde een der Fransche medewerksters van Bégouen als haar meening uitspreken dat wanneer les Eyzies de hoofdstad was van het oude steentijdperk, de Ariège dan stellig het ware Paradijs dier dagen is geweest! Geheel ongelijk had zij wellicht daarin niet, in zooverre als de talrijke grotten van dit bergland in elk geval het bewijs hebben gebracht van den primitief religieuzen cultus die zich vooral daar heeft geopenbaard. Die grotten waren stellig grootendeels „heiligdommen” althans in hun allerachterste hallen. Gewijd aan de machten, die het lot der primitieve jagersvolken uit het quaternaire tijdperk bestierden: geluk op de jacht, vruchtbaarheid der rondtrekkende wilde kudden enz. waren zij de plaatsen waar de medicijn-man of de magiërs van den stam hun werkkring uitoefenden. Daar in die zeer moeilijk te bereiken gewelven was de plaats van de ritueele ceremonieën, riten van allerlei aard, waarvan de beteekenis ons modernen grootendeels ontgaat. Bij de komst van het neolithicum, van nieuwe volkrijke stammen uit het oosten, vele eeuwen na de laatste periode van het palaeolithicum, toen de traditie dier plaatsen en hun heilige beteekenis verloren was geraakt en hun ligging was vergeten, zijn zij uit de cultuurgeschiedenis van de menschheid voor goed verdwenen. Zijn zij inderdaad *geheel* verdwenen? Men mag daaraan inderdaad op goede gronden twijfelen. Er is althans op één plaats in de Pyreneeën een grot als heiligdom tot op den huidigen dag bekend gebleven: Lourdes. Ook dit was — gelijk de fouilles ons bewijzen — eenmaal een palaeolithisch station. Daar is de traditie van heiligdom en wondergenezing bewaard gebleven; daar zetelt nog de wonderdoende kracht als van ouds, al is het dan nu in christelijk gewaad. Het Christendom heeft hier — zooals zoo vaak — de geheiligde traditie van dit oeroude bedevaartsoord overgenomen. Op mijn verdere tochten door het Fransche palaeolithicum zou ik op stellig nog een plaats iets dergelijks aantreffen. Doch daarover later.

Les Eyzies is van ouds het oord bij uitnemendheid voor de „chercheurs de silex”! Het geheele dal van de Vézère, maar vooral juist de onmiddellijke omgeving van de enkele tientallen van huizen, die de kern van les Eyzies uitmaken, is allerwege gevuld met *bewerkte* silex. Men heeft ze maar voor het oprapen op de kleine terrassen aan de rivier, tegen de berghellingen, onder de luifels der verschil-

lende „abris sous roche”, die de kronkels van dit kleine romantische riviertje omzoomen. Staat men op de brug over de Vézère, waar de weg over loopt, die van les Eyzies naar Laugerie gaat, dan bevindt men zich te midden van een kring van groote abri's. Tezamen omvatten zij de plaats waar in overoude tijden de eerste menschen hun toevlucht zochten tegen een ruw klimaat. Hier lag de „capitale préhistorique”. De rijkste vondsten treft men steeds aan in die abri's, die openliggen naar het zuiden of het oosten. Maar men vindt de bewerkte silex overal: aan de boorden van het riviertje, langs den spoorlijn (die indertijd van den inhoud dezer abri's zelfs gedeelte-

Figuur 5. „ABRI SOUS ROCHE” te Les Eyzies. (Rocher de la Peine).

lijk is opgebouwd,) op den rijweg, enz. Mijn vrouw raapte toevallig b.v. een zeer schoone bewerkte „nucleus”, zooals men die in „ateliers” niet beter vinden kan nog geen 20 meter van ons hotelletje aan den rand van den weg op. Wat zou het geoeffend oog van enkele van onze Hollandsche silex-zoekers niet in één namiddag hier bijeen brengen?

Maar de bekende geleerde, die hier de praehistorische schatten van den Staat bewaakt: Peyrony, merkte op, dat silex zoeken en beoefening der praehistorie niet precies het zelfde is. Alleen systematisch onderzoek, met inachtneming der geologische lagen waarin de bewerkte stukken gevonden worden, kan op den duur onze kennis van het oude steentijdperk vergrooten.

Deze opmerking is zonder eenigen twijfel zeer juist. Maar hoe

het ook zij: men kan — wanneer men ziet welk een overvloedig gebruik de eerste menschen van silex hebben gemaakt en welke voordeelen dit materiaal hun bood boven elk ander — de vraag niet geheel onderdrukken of de cultuurgeschiedenis der menschheid zich niet

Figuur 6. Typische „ABRI SOUS ROCHE" te les Eyzies, in de onmiddellijke nabijheid van Cro Magnon.

anders, althans veel langzamer, zou hebben ontwikkeld, indien er geen vuursteen ware geweest.

De in de kringen der praehistorici alombekende en beroemde plaatsen liggen hier op slechts enkele honderden meters afstand vlak bij elkaar: Cro Magnon, Laugerie Basse, Laugerie Haute, Abri du Château, Abri du Roc de la Peine, Gorge d'Enfer. Slechts een paar kilometers verder zijn de bekende grotten: Fond de Gaume, en Combarelles; ook de Abri du Cap Blanc, Laussel, le Micoque, (fig. 5). Op

nog wat grooteren afstand ligt de rijkste vindplaats van de allereerste tijden van het oude steentijdperk: le Moustier. Iets moeilijker te bereiken, maar ook niet ver af, is die andere wereldberoemde abri: la Madeleine, waarnaar de latere periode der kunstzinnige rendier-jagers is genoemd. Kortom, de praehistoricus staat hier te midden van oudbekende namen en plaatsen.

Waarlijk, C. Jullian zeide niet te veel toen hij meende: „Tout Français qui a le culte de ses ancêtres, tout homme qui a la curiosité respectueuse de son passé, doit faire le pèlerinage des Eyzies”.

Vlak tegenover het spoorwegstation op enkele meters afstand daarvan, ligt de beroemde necropolis der stamhoofden van jagers-stammen uit de Aurignac-periode: Cro Magnon. Lartet ontgroef in 1868 hier (tijdens het aanleggen van den spoorbaan) de drie bekende schedels, waardoor Broca in staat was de anthropologie van dit sterke jagersvolk te bestudeeren (fig. 6).

Een dergelijk „konings”graf uit den eersten Madeleine-tijd is te vinden onder de abri van Cap Blanc. Peyrille en Lalanne legden in 1909 hier een skelet bloot en vonden daar tevens voor het eerst reus-achtige bas-relief, in den rotswand uitgehouwen, uit dien tijd.

De indrukwekkende, bijna levensgrootte figuren der paarden op den vooroverhellenden abri-wand, de grafplaats met het skelet, liggende in hurk-houding, op zijn linkerkant en het hoofd naar het zuiden, op den voorgrond, maken deze plaats tot een mausoleum, dat voor de grafkamers der oudste historische beschaving, b.v. de oudste koningsgraven van het Oude Egyptisch Rijk, niet zoo heel veel moet hebben ondergedaan.

Wat evenwel het Vézère-dal zoo belangrijk maakt voor den praehistoricus, is het feit dat hier de *woonplaatsen* van alle rassen uit het palaeolithicum tezamen gevonden worden. Zeker, er zijn ook „kerkgrotten” zooals Fond de Gaume en Combarelles stellig moeten zijn geweest. Maar de studie kan zich in dit dal en dat der Dordogne in het bijzonder richten op de huiselijke cultuur, de gereedschappen, de wapens en het jachttuig.

De abri's liggen van onder tot boven (voorzoover zij ten minste niet reeds leeg gehaald zijn) opgetast met de afvalproducten die langdurige woonplaatsen der oude volkeren achterlieten. De eene laag stapelt zich op de andere; daartusschen hier en daar een steriele laag als bewijs dat er een lange periode verliep voordat een volgende cultuur zich boven de oude vestigde.

Het beste te bestudeeren schijnt mij deze stratologie, wanneer men eerst bij le Moustier de goed geëtiketteerde lagen ziet, die nu het eigendom van den Staat zijn. Daar ziet men van af het Acheuléen, en het pro-Moustérien, de verschillende culturen van het typische Moustérien en ten slotte de laatste lagen van die allereerste palaeolithische perioden boven elkaar liggen.

Het vervolg ziet men het beste in Laugerie Haute, waar de voortreffelijke onderzoeker Peyrony in eigen persoon ons ontving.

Daar beginnen de onderste lagen met het Aurignacien, dan volgen de proto-Solutréen en het typische Solutréen, vervolgens het onderste Magdalénien. De geheele hoogte van deze gezamenlijke lagen is bijna 5 meter. Instortingen door aardbevingen, in dien steentijd van de abri hebben de bewoners op den duur blijkbaar gedwongen deze te verlaten. De chronologische volgorde der lagen zet zich echter in het naastbijgelegen station Laugerie Basse voort. Daar laat de familie Maury, waarvan de vader zelf een ervaren onderzoeker is, den bezoeker een rijk depot van cultuurresten van het vroege Magdalénien tot de laatste tijden van het palaeolithicum zien. Daarboven eerst komen de neolithische lagen en daarboven ziet men nog resten van romeinsche en tenslotte middeleeuwsche bouwstukken. En thans huizen in die zelfde abri's weer de moderne bewoners van den tegenwoordigen tijd.

Ziedaar de geheele steentijd in beeld gebracht. Dat is ook de les, die te les Eyzies te leeren valt. Wanneer men dit schrift, dat het verleden in den bodem heeft achtergelaten eenmaal heeft leeren ontcijferen, wanneer de „steen begint te spreken”, dan opent zich ook het boek der cultuurgeschiedenis der vroegere menschheid, dat anders met zeven zegels gesloten blijft.

Les Eyzies is daarvan thans reeds een uiterst belangrijke bladzijde. Er blijft echter nog veel te ontcijferen over. Er moet ook nog veel te arbeiden vallen in het dal van Vézère en Dordogne. Wie het gebied in wijden omtrek doorkruist, dien treft het telkens weer, dat er tal van hellingen en ravijnen zijn, waar het loonend moet zijn de spade te hanteeren. Onder de afgevalen luifel van gindschen abri, op wiens top die eigenaardige en ver zichtbare rotsput staat, kan wellicht evenals bij Cro Magnon of Cap Blanc een graf verscholen liggen. Op het terras, dat aan onze voeten ligt, niet ver van de helling van dien heuvel, zou misschien, onder de teelaardelaag van den akker, een dikke laag grof bewerkte silex, met enkele vuistbijlen, te vinden zijn. En in den hoek van dat ravijn, daar aan de overzijde van de rivier, vlak tegen dien steilen rotswand, waarvan de puinkegel misschien een typische abri nog verbergt, zou wellicht tusschen de speerpunten, bewerkt als „feuille de laurier” of de „pointes à cran”, het skelet van een der vertegenwoordigers van de Solutréenperiode zijn te vinden. Inderdaad, men voelt den lust in zich opkomen het houeel alvast ter hand te nemen!

Wonderlijk toch, dat er tusschen al die massa's beenbrokken van jachtbuit en op menschen jagend wild, tusschen al die silex en harpoenen, zoo weinig menschenbeenderen te voorschijn zijn gekomen. Behalve de Cro Magnon en de Chancelade-mensch moeten toch stellig een aantal andere rassen nog geleefd hebben. Maar hoe weinig

betrekkelijk is er van gevonden. Terwijl wij uit de vroegere tijden van Chelléen, Acheuléen en Moustérien vooral, toch het een en ander bezitten, is er uit den tijd van het fraaie handwerk der Solutréen-periode geen skelet in Frankrijk gevonden. Het eenige brokstuk is dat uit Brünn in Moravië. Het vertoont eensdeels trekken van het Neanderthal-type, anderdeels gelijkenis met het Cro Magnon-ras. Hebben zij hun dooden niet begraven en niet verbrand? Zelfs wanneer deze volkeren, die zoolang in Europa geleefd hebben, anthropophagen geweest zijn, dan moesten toch hun beenderen in den keukenafval kunnen worden weergevonden. Wie zal de graver zijn, die het eerst den homo solutrenciens met de spade bloot legt in deze „capitale du monde préhistorique”?

Men kan nu eenmaal niet altijd droomen in het lieflijke dal van de Vézère. Voor daden was nu geen tijd en gelegenheid. Zoo kwam de tijd van het vertrek ten slotte aan.

Een bezoek aan deze provincie van Frankrijk kan ook niet geheel en alleen van praehistorischen aard zijn. Zoo bezochten wij ook eenige der natuurlijke grotten in den omtrek en zoo kwamen wij ook naar Rocamadour. Dit kleine bergnest, waarvan de weinige huizen tegen de steile berghelling hangen, is een beroemd bedevaarts-oord, een der oudste van Frankrijk en acht zich zelf niet minder dan Lourdes. Op denzelfden dag in September als daar, vinden hier de voornaamste pelgrimstochten plaats. Boven op de rots is de kerk, gewijd aan den Heiligen Verlosser; ook is daar de kapel van de Heilige Maagd, waar op het altaar een beeld prijkt van een *negerzwarte* Maria en een eveneens *zwarten* Bambino. Al deze heilige plaatsen zijn tegen den eigenlijken rotswand gebouwd, die er een deel van vormt. Wie goed toeziet, bemerkt dat het geheel een complex van abri's is en dat de moderne kerken en kapellen vóór en tegen deze overhellende rotsen zijn gebouwd. De plaats was al in de eerste eeuw na Chr. een bekend heiligdom. De kluizenaar Amadour leefde er toen volgens de traditie; de inwoners zelf beschouwen dezen kluizenaar als de plaatselijke heilige Zacheus. Ik kon de gedachte niet onderdrukken, dat het Christendom deze oeroude bedevaartsplaats, waarvan de geschiedenis zich verliest in voorhistorische tijden, als een erkend heiligdom heeft overgenomen en gesanctionneerd. Zulk een negerzwart Mariabeeld mocht bovendien op iets zeer bijzonders wijzen. In de 12e eeuw heeft men aan den voet van deze toch zeer duidelijke „abri sous roche” een geraamte gevonden, dat men toen terstond aan St. Amadour toeschreef en in een afzonderlijke crypt niet ver daar vandaan bijzette. Deze relikwie is echter later in den tijd der beeldenstormers grootendeels verbrand en tot asch vergaan.

Ik had in de afgelopen weken een, naar mijn overtuiging althans, vrij duidelijk beeld verkregen van de woonsteden en de heilige plaatsen van het palaeolithicum en nog onder den vollen indruk daarvan

keek ik de hedendaagsche wereld aan. Kon ik mij onttrekken aan de gedachte, dat hier te Rocamadour een oeroude abri uit dien ouden steentijd de traditie van wondergenezing en heiligheid had bewaard tot op den huidigen dag? En dat het skelet dat men in de 12de eeuw aan den voet daarvan heeft ontgraven, rustte in het graf dat de jagervolken van den grijzen voortijd voor een hunner stamhoofden, of priesters hadden gedolven en waarvoor zij — gedachtig aan de machtspositie die hij eenmaal bekleedde of den magischen invloed, dien hij op de groote daden van den stam uitoefende — een vrome herinnering bewaarden? Maar dan een heilige eerbied, sedert gebonden aan die plaats, die, toen de oude rassen verdwenen waren, op andere wijze en onder anderen vorm door de nakomers werd overgenomen?

Wie zal het met zekerheid zeggen? Men werpt blijkbaar niet ongestraft een blik in de verre voorgeschiedenis der menschheid. Ik ondervond dat nog heden, na mijn terugkeer van deze reis, want, terwijl mijn „costume de grotte” (nu geheel schoongemaakt van het leem, dat er overvloedig aan kleefde, en opnieuw gestopt op de plaatsen, die bij het kruipen door de enge grotopeningen gesleten of door de puntige stalactieten gescheurd waren) aan een tak te drogen hing, betrapte ik mij er op, dat ik tusschen de rolronde kiezels van mijn hollandsch tuinpad onwillekeurig zocht naar „bewerkte silex”! Het kost voorloopig nog wat moeite de wereld te zien als een vertegenwoordiger van de hedendaagsche cultuur!